RECENZIE A ZPRÁVY

HISTORICKÝ ATLAS REVOLUČNÍHO HNUTÍ. Zostavili za redakcie F. D. Pôra, dr. K. Gajan, Fr. Burian a K. Marek. Vydala Ústredná správa geodézie a kartografie. Praha 1956. Máp 135 a 176 strán textu.

Historický atlas revolučného hnutí, ktorý zostavil štvorčlenný redakčný kolektív za vedenia F. D. Pôra za spolupráce so širokým kruhom ďalších pracovníkov z odboru histórie, štatistiky, geografie, kartografie a iných odborníkov, predstavuje okrem *Atlasu Republiky Československej* z roku 1935, ktorý okrem úvodných historických máp mal prirodzene celkom iný obsah a zameranie, skutočne mimoriadne významnú udalosť v našej historickej kartografii takej chudobnej na závažnejšie diela. Aj keď nemožno porovnávať obidve spomenuté kartografické diela, predsa len možno povedať, že od roku 1935 podstatne pokročila naša kartografia, a to tak po stránke technickej, ako aj po stránke kartografického vyjadrovania a znázorňovania historických skutočností.

Historický atlas revolučního hnutí svojím bohatým obsahom podstatne prispeje k doplneniu názorného vyučovania a štúdia revolučnej minulosti nielen nášho ľudu, ale ľudstva vôbec v priebehu uplynulého tisícročia a pomôže hlbšie a výstižnejšie osvetliť jednotlivé etapy bojov ľudstva o lepší a spravodlivejší spoločenský poriadok.

Zostavovatelia *Atlasu* boli postavení pred veľmi ťažkú úlohu, keď sa podobrali vypracovať toto dielo, pre ktoré okrem sovietskych pomôcok nemali ani predlôh ani materiálu. Ten museli získavať z príslušnej historickej literatúry, ktorá tiež nie je ešte veľká. *Historický atlas revolučného hnutí* netvorí, ako to aj sám autorský kolektív priznáva, nijaký po každej stránke vyrovnaný celok. V *Atlase* chýba, prirodzene, mnoho materiálu, a to, čo do *Atlasu* jeho zostavovatelia pojali, nie je vždy takého rázu, aby plne vyhovoval prehľadnosťou a obsažnosťou danej tematiky. Najprepracovanejšia je preto tá časť *Atlasu*, kde sa mohol redakčný a autorský kolektív oprieť o sovietske kartografické práce, vyznačujúce sa nielen rozmanitou tematikou, ale aj prepracovanosťou tematiky po stránke kartografickej z hľadiska didaktických potrieb. Autorský a redakčný kolektív pripravoval *Atlas* v čase, keď sa po smrti J. V. Stalina začali mienky na niektoré historické skutočnosti, najmä v súvislosti s dejinami SSSR líšiť, čo prirodzene nemohlo nevplývať na vnútornú obsahovú stránku, najmä textovú, pripravovaného *Atlasu*, najmä jeho druhej časti.

Atlas, hoci tvorí v podstate celok, delí sa na štyri samostatné časti. V prvej časti sú mapy k dejinám medzinárodného robotníckeho hnutia od jeho počiatkov až do prvej svetovej vojny a ďalej mapky, ukazujúce vplyv Veľkej októbrovej revolúcie a udalostí robotníckeho hnutia až do súčasnosti, ktorá sa vyznačuje výrazne ako hnutie ľudu za trvalý svetový mier. Do druhej časti sú zaradené mapky, ktoré sa vzťahujú na dejiny Komunistickej strany Sovietskeho sväzu. V tejto časti sú znázornené najmä hlavné udalosti historického vývoja robotníckeho hnutia v Rusku a dejiny vzniku a vývoja KSSS až do roku 1950. V tretej časti sú mapy k dejinám Komunistickej strany Československa. Na niekoľkých mapách sú znázornené boje českého a slovenského ľudu za feudalizmu a na ďalších mapách sú potom spracované závažnejšie udalosti z dejín robotníckeho hnutia od druhej polovice minulého storočia až po rok 1954. Štvrtý diel *Atlasu* je venovaný dejinám bojov za slobodu národov v koloniálnych a závislých krajinách od 15. stor. do polovice 20. stor. Celkom obsahuje *Atlas* 135 hlavných máp a okrem týchto veľký počet vedľajších mapiek. Veľkosť máp nie je pochopiteľne jednaká, a preto ani ich názornosť nie je rovnaká. Hoci po technickej stránke nemožno takmer nič podstatnejšieho namietať proti mapovému materiálu *Atlasu*, treba pripomenúť, že väčšina máp je príliš preplnená údajmi a značkami, takže tým strácajú na prehľadnosti, názornosti a tým trpí aj ich účelnosť. Naproti tomu vyskytujú sa v *Atlase* niektoré mapky, ktoré sú na údaje chudobné, a to pravdepodobne preto, že ich autori nemali k dispozícii potrebný faktový materiál. Iné mapy zasa príliš trpia

prehnanou prehľadnosťou, ktorá je vhodná pri mapách agitačného charakteru alebo nástenných mapách školských, ale nie v *Atlase* tohto rázu. Ku každému dielu *Atlasu* sú pripojené obšírnejšie textové poznámky, a to ku každému mapovému listu pod osobitným titulom. Textové poznámky, doplnené ďalšími mapkami nie sú súvislým vykreslením historických udalostí mapove znázornených ani nejakými dejinami v kocke, hoci treba uznať, že ich obsažnosť a výstižné formulovanie a pozoruhodný zreteľ na faktografickú stránku robia z nich veľmi spoľahlivého a dobre informujúceho sprievodcu po dejinách revolučných bojov, takže text týchto poznámok mohol by byť po istom neveľkom doplnení vydaný aj osobitne a poslúžil by širokým masám ako prehľadná príručka dejín revolučných hnutí. Sprievodné texty k jednotlivým mapkám doplňujú mapy v tom smere, čo nebolo možné na nich kartograficky znázorniť. Okrem vysvetľujúcich a doplňujúcich textov k jednotlivým mapkám uvádza sa pri každom diele aj literatúra a pramene, ako aj register historicko-geografických názvov, takže je možnosť ďalšieho poučenia a rýchlej orientácie v *Atlase*. Pravdepodobne v dôsledku zdĺhavého výrobného procesu *Atlasu* sa stalo, že na konci IV. dielu je pripojené ešte ďalších šesť máp a prvý diel má o jednu mapku naviac. Tieto mapky nie sú v obsahu uvedené, ani nie je k nim textový poznámkový materiál.

Celkove možno *Historický atlas revolučního hnutí* označiť za priekopnícke kartografické dielo pozoruhodnej obsahovej i grafickej hodnoty, ktoré poslúži našim pracujúcim pri štúdiu dejín revolučného hnutia, ale podnieti aj vydávania názornejších nástenných máp a bude súčasne aj podkladom pre pripravovaný *Historický atlas ČSR*, ktorý sa už pripravuje a pri spracovaní ktorého sa budú skúsenosti získané pri vydaní *Atlasu* vhodne používať.

Pokiaľ ide o vlastný obsah *Atlasu*, uvádzam so zreteľom na dejiny revolučných hnutí na Slovensku aspoň niekoľko pripomienok. V druhom diele bola by sa žiadala osobitná mapa alebo aspoň vedľajšia mapka, znázorňujúca husitské a bratrické hnutie na Slovensku. Podobne by bolo bývalo treba výstižnejšie a podrobnejšie rozpracovať mapu 62, na ktorej sú znázornené boje sedliackeho ľudu a mestskej chudoby od 15. až do 19. stor. Priebeh baníckych revolt, ako aj povstanie Bocskayovo, Bethlenovo a Fr. Rákóczího II. sú málo prehľadné a názorné. Robotnícke hnutie na Slovensku na mape 64 je znázornené iba vedľajšou mapkou, na ktorej nie sú uvedené všetky skutočnosti, z nich niektoré aj veľmi významné. Táto tematika by si bola zaslúžila podrobnejšie a samostatnejšie spracovanie. Na mape 62 uniklo autorom významné roľnícke povstanie roku 1831 na východnom Slovensku. Význam Slovenska pre vznik KSČ mal byť na mapkách na liste 72 výraznejšie zdôraznený. Mapka 87 znázorňujúca Slovenské národné povstanie nie je príliš prehľadná, aj keď výstižne uvádza hlavné smery bojových akcií. Slovenské národné povstanie bolo by si zaslúžilo aj podrobnejšie spracovanie. Na str.77 sa v texte nachádza mapka o bojoch maďarskej revolučnej armády v rokoch 1848/49 a mapka pražského povstania z roku 1848. Na prvej mapke mohli byť kvôli úplnosti, keď už boli vyznačené pohyby cisárskych a cárskych vojsk, uvedené aj slovenské, tzv. dobrovoľnícke akcie. V prvom diele *Atlasu* je zaradená mapa o maďarskej sovietskej republike, ktorá by si bola žiadala ešte ďalšie doplnenie. Tieto pripomienky len potvrdzujú skutočnosť, že historický výskum revolučných bojov českého a slovenského ľudu ešte nepokročil tak ďaleko, aby mohol poskytnúť bohatší materiál pre ich kartografické znázornenie. Vyplýva z toho poučenie, že v budúcnosti treba venovať viac pozornosti pri spracovávaní jednotlivých úsekov našej minulosti i kartografickému, priestorovému znázorneniu spracovaných skutočností, čo neraz účinne pomôže pochopiť niektoré súvislosti, ktoré ináč unikajú pozornosti.

Fr. Bokes

BOJOVÉ TRADICE ROVNOSTI. Sborník statí a článkov. SNPL, Praha 1956, strán 542.

Rok 1955 bol významným medzníkom pre noviny, ktoré sú bezpochyby známe každému občanovi našej vlasti, totiž pre Rovnosť, ktorá vošla do sedemdesiateho ročníka svojho trvania. Lenže naša znalosť týchto novín KSČ nesiaha, príznajme si to, príliš ďaleko do minulosti a veľa čitateľov Rovnosti o tom ani nerozmýšľalo, ako dlho už vychádzajú noviny, ktoré sa mu stali nepostrádateľným zdrojom zpráv z verejného života. Azda mnohého ani nenapadlo, že by také noviny, ktoré už druhý deň alebo aj hneď po prečítaní pokladá za nepotrebné, mohli tiež mať svoju históriu. To by bol, pravda, názor, vychádzajúci z nesprávneho chápania funkcie novín, najmä ešte v období kapitalizmu a imperializmu, keď Rovnosť plnila poprednú organizačnú, uvedomovaciu, propagačnú atď. úlohu v dejinách robotníckeho hnutia. O týchto veľkých bojoch, utrpeniach, víťazstvách i trpkých porážkach Rovnosti ako ústredného sociálnodemokratického a neskoršie komunistického tlačového orgánu na Morave vám povie sborník Bojové tradice Rovnosti.

Napísal ho kolektív vedeckých pracovníkov Štátneho archívu v Brne. Materiál (články z Rovnosti) je sústredený do niekoľkých kapitol, ktorými sa autori pokúsili o istú periodizáciu vo vývoji Rovnosti, a tým, hoci nepriamo a iba čiastočne, aj o periodizáciu robotníckeho hnutia na Morave. Sú to tieto kapitoly: Boj o jednotu dělnické třídy (osemdesiate roky 19. stor.), Za politická práva, chléb a svobodu (deväťdesiate roky 19. stor. až do roku 1917), Ve stopách vítězného října (1917—1921), Pod praporem Komunistické strany (1921—1929), Za chléb, práci, půdu a svobodu (1930—1933), V jednotné lidové frontě proti fašizmu a válce (1933—1938), Proti okupantům (1938—1945) a napokon Budování základů lidové demokracie (1945—1948).

Sborník nezostal však iba pri pretlačovaní článkov z Rovnosti, ale jeho autori sa pokúsili o nový spôsob vydania materiálu, totiž o jeho zhrnutie či spätie tzv. spojovacími textami, ktoré umiestnili medzi jednotlivé dokumenty a ktoré doplňujú a vysvetľujú význam novinových článkov, a súčasne predstavujú akési spojivo cez tie miesta a problémy, ktoré z pochopiteľných príčin nemohli byť všetky pojaté do sborníka. Treba na tomto mieste vyzdvihnúť aj tú veľmi cennú skutočnosť, že autori vychádzali pri zostavovaní spojovacích textov z veľmi dôkladnej znalosti archívnych prameňov, takže ich prostredníctvom mohli pekne korigovať to, čo písali noviny: často sa totiž zprávy z novín a archívnych prameňov rozchádzajú. Všetky tieto problémy mohli autori úspešne riešiť, lebo poznali materiál oboch druhov. Ďalej treba povedať, že tento nový spôsob vydávania istého druhu novodobého materiálu je vhodný a vrele ho uvítajú najmä kultúrni, osvetoví či politickí pracovníci a iste aj všetci čitatelia Rovnosti (ktorí iste tento sborník prečítajú) a ostatní. Menej pomôže spojovací text historikom, ktorí sa budú osobitne zaoberať dejinami robotníckeho hnutia v tomto období, pretože pre nich je tento výber článkov Rovnosti predsa len trocha skromný. Publikácia bude mať už z toho hľadiska význam skôr popularizačný ako úzko vedecký. Nie je to vinou autorov (a konečne je to do značnej miery klad takejto publikácie), lebo splnenie tejto druhej úlohy je v podobe jednozväzkovej publikácie nemožné.

K samému výberu materiálu treba povedať aspoň toľkoto. Nie je vždy možné, po celých 70 rokov trvania Rovnosti, tieto noviny chváliť a splniť tým cieľ, aký je v nadpise sborníka Bojové tradície Rovnosti. Nemožno predsa zastierať skutočnosť, že Rovnosť si priniesla z nejedného obdobia „tradície" skôr oportunistické než bojové a pokrokové. Toho si boli síce autori sborníka dobre vedomí, napriek tomu sa však nevedeli vyhnúť značnej nevyváženosti pri výbere článkov. Azda nebolo treba hľadať v každom období v Rovnosti článok, ktorý by zodpovedal duchu pokrokových a bojových tradícií. Bolo by azda bývalo užitočnejšie vynechať zo sborníka tie obdobia, ktoré majú charakter vyslovene oportunistický, akékoľvek boli dlhé. Ich obsah a charakteristiku bolo možné vtieť len do spojovacích textov. Tým by vzniklo väčšie miesto pre tie obdobia, ktoré vynikajú revolučnou bojovnosťou a ktoré budú pre Rovnosť vždy chválou; napríklad pre staršie obdobie: Rovnosť tesne po svojom založení, roky 1905—1907, 1917 a iné.

Čitateľ dostáva do rúk hodnotnú publikáciu, ktorá je výsledkom veľkej a starostlivej práce. Len si predstavte tú hromadu novín za 70 rokov, ktoré museli pracovníci Štátneho archívu v Brne bezpodmienečne zvládnuť a k tomu sa ešte zoznámiť aspoň s hlavným archívnym materiálom. Bolo by veľmi užitočné, keby si túto knihu prečítali všetci ľudia „od novín" a „okolo novín", hocakých, aby si aj oni znova plne uvedomili úlohy tlače v rozličných situáciách, lebo niet pochýb o tom, že sa tu môžu mnohému dobrému naučiť a mnohému zlému odnaučiť. Isté je, že pre tento účel, ako aj pre poznanie tohto zaujímavého úseku našich kultúrnych tradícií by si spracovanie histórie nášho novinárstva zasluhovalo, aby sa mu venovala zvýšená pozornosť. Táto úloha by sa nemala zveriť azda len historikom, ale všetkým pracovníkom v dennej alebo aj inej tlači; veď aj tak by títo pracovníci mohli odstrániť mnohé nedostatky, ktoré sa stále objavujú, najmä v dennej tlači.

Zd. Konečný

JOSEF HYBEŠ, VÝBOR Z ČLÁNKŮ A PROJEVŮ. Usporiadal Otakar Franěk. SNPL, Praha 1956, strán 381 a 8 obrazových príloh.

Nenájdeme v dejinách robotníckeho hnutia na Morave veľa skutočných revolučných vodcov sociálnej demokracie z obdobia rakúskeho mocnárstva; bezpochyby však na prvom mieste patrí medzi nich Josef Hybeš. Nemáme dosiaľ v našej historickej produkcii obsiahlejšiu a hlbšiu monografiu o Josefovi Hybešovi, a preto sme s vďakou prijali sborník článkov a prejavov tohto robotníckeho predáka, ktorými prehovoril k pracujúcim v rozličných situáciách vývoja robotníckeho hnutia, a to nielen na Morave, ale v Rakúsku vôbec.

Sborník má takúto štruktúru: Vlastným dokumentom predchádza dosť obsiahly úvod (str. 5—33). Články a prejavy J. Hybeša zaradil O. Franěk do štyroch oddielov, ktoré naznačujú aj hlavné medzníky v Hybešovom živote a súčasne do istej miery, pravda, aj v robotníckom hnutí, na čele ktorého stál. Prvý oddiel dokumentov nazýva autor Počiatky Hybešovej revolučnej činnosti až do hainfeldského sjazdu rakúskej sociálnej demokracie roku 1889, druhý Od hainfelského sjazdu až do zvolenia J. Hybeša poslancom viedenskej Říšskej rady roku 1897, tretí Od roku 1897 až do vzniku samostatnej Československej republiky roku 1918 a štvrtý Od roku 1918 až do smrti J. Hybeša 19. júla 1921.

Z obsiahlejších Hybešových statí možno tu uviesť aspoň tieto: *Žandárske inkvizície v Rakúsku* (reč v Říšskej rade 11. marca 1902); *Útok Körberovej vlády na posledný halier robotníckeho ľudu* (z roku 1902); *Nezamestnanosť robotníctva a sociálna demokracia* (reč v Říšskej rade 24. októbra 1902); *Nová výzva do boja robotníctva na Morave za všeobecné .... volebné právo do krajinského snemu* (z roku 1905) a i.

Fraňkov Úvod k sborníku prináša veľa nových, dosiaľ neznámych postrehov k Hybešovej osobe, ale prejavuje sa v ňom predsa len skutočnosť, že sa naša historická veda doteraz nevyrovnala s nejedným problémom robotníckeho hnutia, s ktorým sa teda nemohol dosť dobre vyrovnať ani autor sborníka. Napriek tomu, že budeme vždy vyzdvihovať v prvom rade Hybešove klady, jeho revolučné zanietenie atď., nesmieme upadnúť do úsilia urobiť medzi Hybešom a takmer všetkými ostatnými vedúcimi funkcionármi sociálnej demokracie akýsi „ideologický predel". Nie je to tak. Aj Hybeš mal svoje vážne chyby a omyly, o ktorých úvod sborníka ponajviac čuší, nanajvýš ich povrchne konštatuje. Nebude možné v budúcej práci o Hybešovi prisúdiť jedine jemu správny postup v rozličných otázkach a situáciách. Práve naopak, budeme sa musieť azda bližšie a objektívnejšie ako dosiaľ pozrieť na tých, ktorých teraz ešte s akýmsi pocitom o ich menejcennosti hádžeme na úplne „vedľajšiu koľaj", medzi „neaktuálne" rady oportunistov. Ale najmä si budeme musieť všimnúť veľa drobných a dnes ešte zväčša neznámych a zanedbávaných jedincov, ktorí sa — síce v menšom meradle — nemenej zaslúžili o rozvoj nášho robotníckeho hnutia ako Hybeš na jeho čelnom mieste. Tieto doterajšie tendencie všetkých bádateľov o robotníckom hnutí sa pochopiteľne prejavili aj v tomto úvode.

Ak máme celkove hodnotiť sborník o Hybešovi, možno povedať, že vytvoril základ vo veľkej medzere štúdia o robotníckom hnutí v českých krajinách. Je to prvá splátka, ktorú dlhuje historická veda veľkému synovi našej vlasti. Bezpochyby bude mať sborník veľký ohlas v širokých radoch čitateľstva, z ktorých niektorí Hybeša ešte majú v pamäti. S veľkou vďakou prijmú publikáciu všetci verejní pracovníci v oblasti kultúry a osvety. Tí všetci budú sborník o Hybešovi určite často používať pri svojej prednáškovej a inej činnosti. Sborník uľahčí aj vedeckým pracovníkom-historikom prácu, aj keď budú mať k publikácii svoje výhrady.

Historikov musí najviac rušiť skutočnosť, že autor nepozná (alebo aspoň nepoužíva) archívne pramene, v ktorých je nejeden Hybešov prejav, ktorý by často lepšie vyjadril Hybešovu revolučnú činnosť ako články či prejavy uverejnené v novinách, ktoré sa v sborníku výhradne použili (najmä sa excerpovala Rovnosť); okrem, pravda, niektorých prác, ktoré vyšli samostatne ako brožúrky. Konkrétne možno uviesť búrlivé obdobie rokov 1905—1907, pre ktoré poznáme nejeden Hybešov prejav (Štátny archív v Brne, oddelenie Místodržitelství-pres.), ktorý lepšie vystihuje jeho revolučnosť, než ako to vyplýva z prameňov použitých autorom. Nepoužitím archívneho materiálu ochudobnil autor sborník o veľa Hybešových prejavov, ktoré by si zasluhovali prednostné uverejnenie.

Druhú výčitku treba urobiť k otázke rozdelenia materiálu v jednotlivých uvedených časových úsekoch. Na prvý pohľad treba povedať, že tu chýba vyváženosť a rovnomernosť. Tak napr. sa najviac miesta venovalo tretiemu oddielu, ktorý zahrnuje obdobie rokov 1897—1918. Bol to najdôležitejší úsek Hybešovho života? Z tohto obdobia nesporne stoja v popredí roky 1905—1907, ale autor im venuje zo 140 strán tohto tretieho oddielu iba 22 strán! Alebo veľmi chudobne vyšiel štvrtý diel, roky 1918—1921, ktoré autor sám v úvode označil za veľmi závažné pre Hybeša; lenže v sborníku predstavujú iba 20 strán. Týmto problémom mal autor venovať oveľa viacej pozornosti a nenechať sa viac-menej vliecť množstvom materiálu v jednotlivých obdobiach.

Jednotlivé dokumenty majú medzi sebou aj dosť veľkú časovú medzeru. Nie je to nijaká chyba a vynútil si to charakter publikácie; lenže bolo možné vzniknuté medzery preklenúť obsiahlejšími poznámkami, ktoré by istým spôsobom dokumenty navzájom spojovali. Pokiaľ však ide o kritický aparát vôbec, nemožno prehliadnuť, že sa mu autor trocha vyhýbal.

Aj obrazových príloh mohlo byť viac, lebo tieto majú v knihe, ktorá má slúžiť širokej verejnosti, veľkú príťažlivosť.

Všetky tieto pripomienky neuberajú však sborníku Hybešových článkov a prejavov nijako na hodnote; naopak, musíme autorovi vysloviť srdečnú vďaku za túto nanajvýš potrebnú publikáciu, pravda, právom od neho teraz očakávame v blízkej budúcnosti hodnotnú monografiu o Josefovi Hybešovi.

Zd. Konečný

J. POLÍŠENSKÝ, V. VOMÁČKOVÁ, K. NOVOTNÝ, BOJ DĚLNÍKŮ NA STAVBÁCH NAŠICH PRVNÍCH ŽELEZNIC. SNPL, Praha 1956, strán 133 a 8 obrazových príloh.

Nie je to ešte tak dávno, čo sa počiatky českého robotníckeho hnutia spojovali až s revolučným rokom 1848 a pred ním sa uvádzali iba nepokoje pražských kartúnkárov z roku 1844. V poslednom čase sa stále častejšie začínajú objavovať štúdie, ktoré upozorňujú na početné ďalšie príklady robotníckeho hnutia na území dnešnej ČSR, ktoré sa stali ešte pred rokom 1848. Z brnenských bádateľov to bol najmä B. Šindelář, ktorý pri príležitosti diskusií o robotníckom hnutí na Morave a v Sliezsku, ktoré prebiehali na pôde Historického ústavu ČSAV — pobočka Brno, ukázal takéto príklady týkajúce sa Moravy. Stručné výsledky jeho bádania sú uverejnené v ČMM 73/1954 v článku *Přehled dějin dělnického hnutí na Moravě do hainfeldského sjezdu.* B. Šindelář posunul tu medzník počiatkov robotníckeho hnutia na Morave až do konca 18 stor., keď uvádza príklad z roku 1778 — hnutie robotníkov v Brne (a to nie je ojedinelý príklad).

Aj recenzovaná kniha Políšenského, Vomáčkovej a Novotného je dokladom rozsiahlych robotníckych búrok v čase pred revolúciou roku 1848. Čitatelia, ktorí sledujú túto problematiku, nezoznamujú sa s témou knihy prvý raz. V podstate všetko už bolo povedané v článkoch všetkých troch autorov (ČSČH 1/1953: Políšenský-Vomáčková, *Stávka železničních dělníků před Prahou 8. VII. 1844*, ČSČH LXI/1953; Novotný, *Nepokoje železničních dělníků roku 1844).*

Problematiku knihy zadelili autori do siedmich kapitol, doplnených zoznamom literatúry a prameňov. Pokiaľ ide o pramennú základňu a znalosť potrebnej literatúry, treba povedať, že sa s touto úlohou vyrovnali autori dobre. Možno im azda vyčítať, že si nevšimli pre úvodnú časť svojej práce, v ktorej sa dotýkajú počiatkov robotníckeho hnutia vôbec, už spomenutú diskusiu moravských historikov v Brne, v ktorej mohli nájsť ďalší, im neznámy materiál.

Prvá kapitola, K problematice dělnických bouří roku 1844, predstavuje vlastne charakteristiku niektorých význačných prameňov, osobitne vytlačených, a vytýčenie cieľa tejto knihy.

Druhá kapitola Rakousko na prahu čtyřicátých let devatenáctého století prináša rozbor hospodárskej situácie a pohľad na utváranie českej spoločnosti. Autori charakterizujú Rakúsko ako reakčný, neskoro feudálny štát. Vychádzajú zo situácie najmä po smrti Františka I. roku 1835, keď s viedenským absolutizmom bol spojený len úzky kruh tzv. dvorskej šľachty, kým ostatná šľachta sa svojou nespokojnosťou postarala o to, aby rakúsky štátny aparát stál na nepríliš pevnej pôde ešte pred revolučným náporom buržoázie. Ďalej uvádzajú autori dosť konkrétnych dát o stave a vývoji rakúskeho hospodárstva, najmä v českých krajinách. Opierajú sa tu najmä o materiál, zhromaždený v článkoch J. Purša (pozri ČSČH II/1954). Pokiaľ ide o zloženie spoločnosti, venovali autori viacej miesta buržoázii než proletariátu. Hoci poznáme pre vtedajšiu dobu málo zpráv, predsa by sme boli podľa zamerania knihy v tejto kapitole očakávali okrem hospodárskeho rozboru oveľa viacej dát o postavení proletariátu. Autori sa tu uspokojili povrchným zhrnutím: „... zisťujeme, že pracovná doba bola neznesiteľne dlhá, mzdy nízke, pracovné podmienky sa zhoršovali, miesto aby sa zlepšili". Hocaký konkrétny údaj chýba.

Tretia kapitola Počátky našich železnic zhrnuje stručne, ako to vyžadovalo jej postavenie v knihe, hlavné vedomosti o stavbách prvých železníc, prevažne na území Čiech a Moravy. Autori sledujú prvé kroky súkromného železničného podnikania, lebo štát začal stavať železnice na podklade svojich hospodárskych a iných potrieb až vtedy, keď už veľa súkromných stavieb bolo v prevádzke alebo rozostavených (pozri dekrét o budovaní železníc štátom zo dňa 19. XII. 1841). Autorom tu možno azda vyčítať, že na mnohých miestach zostali príliš iba na faktoch, poznášaných v prácach bádateľov J. Honsa a A. Adamusa.

Štvrtá kapitola Srážka dělnictva s vojskem před Poříčskou branou u Prahy sa konečne dostáva k vlastnej problematike knihy, k búrkam robotníctva na železniciach. Pravda, ešte

predtým autori opisujú hospodársku a spoločenskú situáciu v Prahe, hospodársku krízu štyridsiatych rokov vôbec a napokon sa stručne zmieňujú o vtedajších robotníckych búrkach, najmä roku 1843 v Brne medzi textilnými robotníkmi a roku 1844 v Prahe a v Liberci, teda aj v strediskách textilného priemyslu. Robotníckemu hnutiu na železniciach venujú pozornosť až v druhej polovici knihy (ak nerátame záverečnú siedmu kapitolu, iba necelých 50 strán), čo sa zdá byť k predsavzatým úlohám príliš málo. Na druhej strane doterajšie, hocako len úvodné kapitoly mohli byť vzhľadom k tematike na početných miestach stručnejšie, aby zaberali nanajvýš tretinu, ale nie viac ako polovicu knihy.

Na ďalších stránkach opisujú autori veľmi podrobne priebeh nepokojov na železnici bratov Kleinovcov na úseku Praha-Podmokly. Hnutie robotníkov sa vyprovokovalo 6. júla 1844 pri výplate, lebo ich mzdy boli nízke a okrem toho ich ešte „umele" skracovali rozličnými machináciami. 8. júla sa hnutie ešte rozšírilo a zhromaždení robotníci sa vydali na pochod k Prahe, kde si chceli na riaditeľstve podniku sťažovať. Keď sa nepodarilo robotníkov zastaviť, obsadili pražské úrady Poříčsku bránu, ktorou chceli robotníci vojsť do mesta, vojskom a toto až použitím strelných zbraní zastavilo robotníkov, s ktorými sympatizovala aj značná časť tu zhromaždených Pražanov. Bolo tam niekoľko mŕtvych, množstvo ranených a ešte viac zatknutých a zavretých.

Tematika tohto prípadu robotníckych búrok pokračuje ešte v kapitole piatej Hnutie robotníctva na trati Praha—Český Brod. Pravda, hlavnou náplňou kapitoly je nový prípad robotníckeho hnutia, zapríčeného tentoraz zlou stravou, najmä nedostatkom aj tej najzákladnejšej potraviny — čierneho chleba. Robotníci sa zišli a vyžiadali alebo vynútili si na niekoľkých pekárňach zásoby chleba, na ktorého zlú akosť si chceli sťažovať. Pravda, nepochodili. Zlá kvalita chleba sa síce uznala, ale to bolo všetko. Naopak, robotníci boli neprávom obvinení z verejného násilia na pekároch a mnohí odsúdení do väzenia. Tento prípad búrok nehodnotili úrady za taký nebezpečný ako predchádzajúci.

Konečne v šiestej kapitole Třídní konflikty na stavbách železníc na Morave sú zachytené robotnícke nepokoje na tratiach Brno—Česká Třebová (údolie Svitavy) a Severná dráha cisára Ferdinanda na úseku Lipník—Hranice. Charakter týchto hnutí bol trocha iný. Prípad nespokojnosti robotníkov v Hraniciach sa odlišoval iba čo do „kvantity", lebo sa „vyčerpal" dvoma zhluknutiami a sťažnosťou na nedostatok potravín a zlú mzdu. Malú účasť i „priebojnosť" vysvetľujú autori rozličnosťou národností. K väčším nepokojom došlo na druhej trati, na ktorej stavbe bolo zamestnaných veľa Talianov (okrem ešte iných národností), ktorí boli ako kvalifikovaní robotníci oveľa lepšie platení ako Česi. Nepokoje českých robotníkov boli teda namierené proti týmto talianskym súdruhom, nie priamo proti podnikateľom. Celkom teda vidíme, že v dôsledku účasti mnohých národností na stavbe železníc na Morave bolo tu hnutie robotníkov roku 1844 ešte živelnejšie a neuvedomelejšie ako v Čechách. Príčiny však boli všade rovnaké: neznesiteľné vykorisťovanie podnikateľov a naviac ešte okrádanie dozorcami.

Význam boja železničných robotníkov roku 1844 zhrnuje potom kapitola siedma. Nepokoje vytvárali predpoklady, aby si proletariát začal uvedomovať svoje triedne postavenie voči zamestnávateľom aj voči štátnej moci. Autori končia záverečnou myšlienkou, že robotnícke hnutie roku 1844 bolo také významné a pôsobivé, že prvý raz hľadala buržoázia ochranu pred ním a „priamu podporu feudálnej vlády" (str. 128).

Pokiaľ ide o opis vlastných robotníckych nepokojov na stavbách železníc, treba povedať, že zachádza často do prílišných podrobností, ktoré by sa azda dali lepšie využiť v historickej poviedke či románe, menej sú potrebné vo vedeckej práci. Na mnohých miestach je tu jasne viditeľné úsilie vyčerpať pramenný materiál do všetkých maličkostí, drobností a využiť ich v opise udalostí. Pravda, ide tu o počiatky robotníckeho hnutia, doteraz málo známe, kde nám záleží na dôkladnom využití a interpretácii prameňov, napriek tomu sa však natíska myšlienka, či sú tieto udalosti pre vtedajší vývoj také dôležité, aby sme ich rozobrali do takýchto detailov. Pri štúdiu robotníckych hnutí vôbec (táto poznámka nepatrí vyslovene autorom recenzovanej knihy) treba si už teraz stále viacej uvedomovať, že dejinami robotníckeho hnutia nie je ešte zďaleka vyčerpaná problematika doby, a preto by sme azda nemali toto štúdium izolovať, nemali by sme zabúdať, že študujeme dobu, v ktorej vládnúcou triedou bola buržoázia, na ktorú však zabúdame. Autori na mnohých miestach knihy, najmä celým úvodom dokázali, že sú si tejto skutočnosti príliš dobre vedomí a že ich príliš podrobné opisovanie robotníckych nepokojov pramení bezpochyby z povahy materiálu. Táto výčitka nechce knihu nijako pohaniť. Veď ide o marxistické spracovanie jedného úseku dôležitého javu našich dejín, totiž počiatkov robotníckeho hnutia, ktorému bude treba venovať v prítomnosti ešte veľa sústavnej pozornosti a starostlivosti.

Zd. Konečný

NOVINÁŘSKÝ SBORNÍK I. Vydává Novinářský studijní ústav v Prahe. Číslo 1 a 2. Strán 128 a 129—272.

V poslednom čase sa venuje stále väčšia pozornosť novinám ako historickému prameňu. S tým potom súvisí, že vzniká aj záujem o dejiny novinárstva, najmä o dejiny jednotlivých novín a novinárskych podnikov v súvislosti s ich zástojom v politickom a hospodárskom, ale aj kultúrnom a sociálnom živote spoločnosti. Je len samozrejmé, že je s tým spojený celý rad ďalších problémov, s ktorými sa bude musieť naša historiografia v najbližšej budúcnosti vážne zaoberať a vypracovať aj príslušnú metodiku a metodológiu. Novinářský sborník, ktorý začal vydávať tohto roku Novinářský studijní ústav v Prahe za spolupráce so svojou bratislavskou pobočkou, venuje sa nielen problémom prítomnosti novinárstva, ale zaoberá sa, prirodzene v značnej miere aj problémami dejín novinárstva. Sústavná pozornosť v tomto smere môže priniesť veľmi cenné výsledky aj pre poznanie našich národných dejín, pre ktoré tvoria noviny, vydávané v dávnejšej a nedávnej minulosti, veľmi cenný prameň. V prvom čísle Novinářského sborníka (str. 73—81) zaoberá sa dr. František Ruttkay, ašpirant na katedre novinárstva a knihovníctva Komenského univerzity, v článku *Názory Ľudovíta Štúra na noviny a novinárstvo* iba jedným úsekom problematiky, ktorá súvisí so Štúrovým novinárskym pôsobením. Ruttkay na podklade Štúrovej korešpondencie a iných súdobých prameňov sleduje najmä, aký mal Štúr náhľad na noviny, čo chcel nimi uskutočňovať a dosiahnuť v národnom živote slovenskom. Ruttkay ukazuje, ako dôsledne sa Štúr pripravoval na svoje budúce novinárske poslanie, i ako širokou dotazníkovou akciou zisťoval mienku svojich rovesníkov, aké majú byť a čomu majú slúžiť pripravované Slovenské národné noviny. Škoda, že v tejto súvislosti nepoužil pomerne rozsiahly a pre tento cieľ veľmi vhodný materiál, vzniknutý počas prípravy na vydávanie SNN pri akcii podávania žiadostí o vydávanie SNN. Ruttkay venoval pozornosť aj útokom na Štúrovu novinársku činnosť a niektorým nedostatkom jeho novín, ktoré vyplývali z triednej obmedzenosti Štúrovej, ako aj z jeho nesprávneho chápania maďarského reformného (nesprávne autor uvádza revolučného) hnutia v štyridsiatych rokoch minulého storočia. Ruttkayovmu príspevku možno, okrem už uvedeného nedostatku, azda ešte vyčítať aj to, že si širšie nevšímal súvislosti, vyplývajúce z vtedajších novinárskych pomerov a nesledoval aj vzťah Štúrov k nim, najmä pokiaľ ide o niektoré nemecké noviny, do ktorých Štúr prispieval. Ináč je Ruttkayova štúdia podnetná a prináša nejeden nový postreh. — V druhom čísle Novinářského sborníka sú okrem štúdie J. Vereša, *Niekoľko poznámok k problémom súčasného slovenského fejtónu* cenné bibliografické poznámky J. Horvátha, ktorý v príspevku *Niekoľko úvodných historiografických poznámok k dejinám slovenského novinárstva* (str. 255—259) zhŕňa s úsilím o kritické hodnotenie doterajšiu literatúru, ktorá sa týka minulosti novinárstva a pripojuje aj podnetné poznámky pre ďalšie rozvíjanie historického výskumu v oblasti dejín slovenského novinárstva.

Fr. Bokes

JOZEF MARKOV, SLOVENSKÝ ĽUDOVÝ ODEV V MINULOSTI. Materiály k dejinám slovenského ľudového odevu. Vyšlo ako druhý zväzok Knižnice ľudového umenia vydávaného Slovenským vydavateľstvom krásnej literatúry v Bratislave a súčasne ako druhý zväzok Prác Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied. Bratislava 1956, strán 206. Pripojená štúdia Sone Kovačevičovej *Vývin slovenského ľudového odevu.* Strán XXI.

Keď sa rozhodol Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied vydávať sériu monografií o slovenskom ľudovom odeve, v ktorých jeho jednotliví pracovníci majú spracovávať problematiku ľudového odevu podľa jednotlivých význačných krojových oblastí, ukázalo sa nevyhnutným najprv zozbierať a publikovať materiál pre poznanie dejín slovenského ľudového odevu, ponechávajúc stranou odev mestského a šľachtického obyvateľstva. Úlohu zozbierať tento materiál prevzal na seba bývalý profesor slovanského práva na Komenského univerzite dr. Jozef Markov, ktorý pre jej zdarné splnenie mal viacero predpokladov, predovšetkým záujem o vec, potrebnú erudíciu pracovníka v oblasti dejín a aj nevyhnutné znalosti rečové, najmä latiny a s tým v spojení i skúsenosti v práci v archívoch so stredovekým a starším novovekým archívnym materiálom. V priebehu zhromažďovania materiálu sa ukázalo, že sa bude treba obmedziť len na určitý okruh historického materiálu, najmä na opisy odevu v historickej, cestopisnej a topografickej literatúre, na obrázkový materiál, ako aj na bibliografiu z obdobia od 17. stor. až do polovice 19. stor., a ponechať zatiaľ archívny materiál zväčša bez použitia, hoci ho je v našich archívoch dostatok. Podobne

upustil dr. Markov aj od výdatnejšieho použitia historickej maľby, ktorú použil len celkom ojedinele.

Svoju prácu rozdelil dr. Markov na tri časti, pričom do prvej zaradil historický prehľad obrázkového materiálu a všeobecnej literatúry o odeve s osobitným zreteľom na potreby historického a porovnávacieho štúdia slovenského ľudového odevu, ďalej pomocný a bibliografický materiál, ktorý sa týka bezprostredne slovenského ľudového odevu. Do druhej časti zaradil všetky opisy slovenského ľudového odevu, ktoré našiel v rôznych knižných publikáciách vydaných od polovice 16. stor., kým do tretej časti pojal vlastný obrazový materiál. Dr. Markov správne podotýka, že opisy a vyobrazenia patria k najdôležitejším prameňom pre štúdium ľudového odevu, ale bádateľovi treba pri ich používaní podrobiť ich práve takej kritickej analýze, ako je to obvyklé pri iných historických prameňoch akéhokoľvek druhu. Ide najmä o zistenie hodnovernosti toho ktorého literárneho a výtvarného dokumentu, lebo len potom možno urobiť príslušné správne závery a súdy. Pravda, dr. Markov sa stretával pri zbieraní materiálu k spomínanej publikácii s mnohými ťažkosťami, najmä s nedostupnosťou starých publikácii s obrazovým materiálom, takže publikácia má určité a miestami aj značné medzery, ale jednako dobre poslúži ako východisková práca pre ďalší výskum. Publikácia dr. Markova má veľkú hodnotu aj pre historika a nielen pre národopisca, a to predovšetkým nielen pre bohatý ikonografický materiál, prvý raz v takomto rozsahu u nás publikovaný vo vzťahu k Slovensku a poskytujúci bohaté žriedlo pre poznanie spoločenských pomerov v uplynulých troch storočiach, ale aj pre kritický prehľad o ikonografickej literatúre, ktorá poskytne historikovi poučenie v oblasti doteraz málo povšimnutej a využitej. Tento prehľad je doplnený aj bohatým poznámkovým aparátom, ktorý svedčí o veľkej usilovnosti a rozhľadenosti dr. Markova v skúmanej oblasti. Bibliografia ikonografickej literatúry je doplnená osobitnou bibliografiou slovenského ľudového odevu, ktorá ukazuje, že jeho štúdium je oblasťou vytrvalého záujmu národopisných i historických bádateľov už vyše polstoročia. V osobitnej časti publikuje dr. Markov v pôvodnom znení opisy slovenského ľudového odevu do polovice 19. stor., ktoré našiel v rôznych publikáciách, počínajúc krátkym opisom vo *Weltbuchu* S. Franca z roku 1542 a končiac opismi J. Čaplovića k rytinám, ktoré vydal J. Heinbucher—Bikessy v prvej štvrtine 19. stor. Dr. Markov uvádza napokon aj slovník uhorsko-latinských technických výrazov, ktoré sa vyskytujú v uverejnených opisoch. Obrazová časť obsahuje 183 reprodukcií, sčasti farebných, získaných zväčša z originálnych vydaní, a to s príslušnými poznámkami, udávajúcimi, kde boli pôvodne uverejnené.

K publikácii *Slovenský ľudový odev v minulosti* napísala Soňa Kovačevičová, autorka publikácie *Ľudový odev v hornom Liptove*, prehľadnú štúdiu o vývine slovenského ľudového odevu. V tejto štúdii do istej miery doplňuje nedostatok publikácie dr. Markova po stránke, ktorá mala byť jej najpodstatnejšou časťou. Usiluje sa podať celkový prehľad historického vývinu slovenského ľudového odevu so zreteľom na jeho vznik, vývin, ráz a sociálnu funkciu. Pravda, mohla sa obmedziť v krátkej štúdii len na zásadné a základné konštatovania. Definitívne súdy bude možno vyniesť až po dôkladnom výskume, ktorý bude brať zreteľ na archívny, ale aj archeologický materiál, ktorého sa aj po tejto stránke odkrýva čoraz viac v našich archívoch a archeologických lokalitách. Kovačevičovej štúdia, viac náznaková, ako do hĺbky problematiky prenikajúca, informuje však celkove spoľahlivo a prezrádza, akým smerom sa má uberať výskum v tejto oblasti, ktorý môže priniesť aj pre historika zaujímavé výsledky, najmä ak ako v prípade dr. Markova budú výskum uskutočňovať pracovníci historicky dobre poučení a rozhľadení. Pre historický výskum práca dr. Markova je pripomenutím, že v budúcnosti bude treba historickým pracovníkom podstatne intenzívnejšie si všímať ikonografický materiál, ktorého zozbieranie by malo tvoriť okrem archívneho výskumu ďalšiu nevyhnutne dôležitú oblasť výskumných prác, smerujúcich okrem iného aj k vytvoreniu ikonografického dokumentačného strediska* pri Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Markovo dielo s úvodníkom Sone Kovačevičovej, zaradeným do prednej časti publikácie, vyšlo aj v nemeckom vydaní.

Fr. Bokes

* Ikonograficko-dokumentačné stredisko sa medzičasom v HÚ SAV vytvorilo.

Pozn. redakcie.

JOŽO MARTINKA, LADISLAV BARTOLOMEIDES, VLASTIVEDNÝ PRIEKOPNÍK. Vydalo Vydavateľstvo Osveta v Martine roku 1956 ako 5. zväzok edície Priekopníci našej prítomnosti. Strán 111 a 8 obr. príloh.

Jožo Martinka, vedecký pracovník Zemepisného ústavu SAV, ktorý sa sústavne zaoberá historicko-geografickou problematikou slovenského sídelného územia, pokúsil sa podať v neveľkej monografii predovšetkým na základe pomerne veľkej literárnej pozostalosti Ladislava Bartolomeidesa celkový obraz o tomto vlastivednom pracovníkovi, ktorý vo svojich vytlačených i v rukopise zanechaných prácach podal nielen bohatě a podrobně opísanie územia Gemera po stránke historicko-geografickej, ale okrem toho sa zaslúžil aj o rozvoj školskej spisby vydaním učebníc zemepisu a prírodopisu. Martinka v prvej kapitole svojej monografie opisuje prostredie L. Bartolomeidesa s uvádzaním mnohých veľmi zaujímavých podrobností charakteristických pre obdobie krízy feudalizmu u nás. V druhej kapitole sa potom zaoberá Bartolomeidesovým zemepisným prostredím, v ďalších kapitolách si všíma jeho mladosť a činnosť v Ochtinej, aby potom najväčšiu pozornosť venoval spisovateľskej činnosti Bartolomeidesovej a jeho prácam grafickým. Podrobne rozoberá každé jednotlivé dielo Bartolomeidesovo od jeho prvej práce *De Bohemis Kishontentibus*, vydanej ešte vo Wittenbergu, kde študoval, ale štúdiá pre nedostatok hmotných prostriedkov nedokončil, až po najpozoruhodnejšiu prácu *Notitia gömöriensis*, do ktorej uložil nielen mnoho historického materiálu, ale aj zemepisné pozorovania a štatistické zistenia, ktoré i dnes robia túto knihu upotrebiteľnou pre vedeckých bádateľov o Gemeri. V prvých kapitolách svojej práce je však Martinka zbytočne a nemiestne popularizačný na úkor vedeckého rázu a hodnoty dielka, kým v hodnotení vedeckej spisovateľskej činnosti Bartolomeidesovej zhrnul mnoho zaujímavého bibliografického materiálu o literatúre, z ktorej mohol a pravdepodobne aj čerpal Bartolomeides a ktoré mu prípadne slúžili aj ako predloha a vzor. Martinka hodnotí Bartolomeidesa ako priekopníka, ktorý všestranne a dôkladne spracoval dovtedy ladom ležiacu a jednotlivcovi ťažko zvládnuteľnú oblasť krajovedy. Jeho *Notitia* sú podľa Martinku dodnes takmer neprekonaným všestranným dielom o Gemeri. Martinkova monografia poslúži svojimi nesporne kladnými hodnotami na rozšírenie známosti o diele tohto pozoruhodného pracovníka, ktorý, trápený po celý život telesnými neduhmi, napísal rozsiahle diela, ktoré na svoju dobu boli na výške.

Do Martinkovho dielka vniklo viacero nepresností a nesprávností, ktoré sa pri pozornejšej redakčnej korektúre mohli odstrániť. Tak na str. 10 je zmienka o viere panovníckeho rodu, ktorá sa pokladala za štátnu, Habsburgovia sa pustili do pokatoličovania nekatolíkov, najmä za pomoci jezuitov, čo nie je celkom správne tvrdenie pre dobu vlády Márie Terézie. Podobne nesprávna je štylizácia o tzv. artikulárnych mestách, miesto správnejšieho miestach (na str. 11), čudne sa vyníma výraz zažratí do náboženských škriepok na str. 76 alebo výraz tisícročná monografia Uhorska na str. 107 miesto lepšie zrozumiteľnej milenárnej monografie vydanej k 1000. výročiu Uhorska a iné. Naproti tomu treba vyzdvihnúť Martinkovo konštatovanie, že Bartolomeides chcel dosiahnuť zlepšenie spoločenských a hospodárskych pomerov nie revolučnou cestou, ale postupným vývojom, že svoje úlohy riešil mnohostrannosťou svojej komplexnej metódy. Zvlášť treba oceniť na Martinkovej monografii nielen to, že sprístupnil osobnosť a dielo Bartolomeidesa, ale že použil veľmi mnoho zaujímavých detailov, aj keď zdanlivo zbytočných, aby ozrejmil prostredie, v ktorom Bartolomeides žil a účinkoval ako kňaz, učiteľ a osvetový pracovník.

Fr. Bokes

MILADA WURMOVÁ, SOUPIS MORAVSKÝCH NOVIN a ČASOPISŮ Z LET 1848—1918. Vydal Státní archív v Brne nákladom Krajského nakladateľstva v Brne. Brno 1955, strán 94.

Kým na Slovensku iba teraz pripravujú bibliografické súpisy novín, vydávaných od konca 18. stor. až po súčasnosť, českí bibliografickí pracovníci sú už oveľa ďalej. Nehľadiac na niektoré staršie bibliografické práce, zaoberajúce sa novinami ako takými, Wurmovej *Soupis moravských novin a časopisů z let 1848—1918* je veľmi záslužná práca, a to najmä pre historikov, ktorej pracovníci budú môcť túto príručku používať s úspechom, lebo nájdu v nej mnoho materiálu upozorňujúceho na problematiku našich národných dejín v období kapitalizmu. Wurmová svoj *Soupis* časove vymedzila 14. marcom 1848 (vydanie patentu o zrušení cenzúry) a zaradila do neho, pokiaľ možno v úplnosti, všetky noviny a časopisy, ktoré vychádzali na území bývalej Moravy až do 28. októbra 1918. Wurmová nemala ľahkú prácu pri zostavovaní svojho bibliografického súpisu, keď uvážime, že evidencia novín a

časopisov bola veľmi roztrieštená, že len v málo prípadoch jestvujú knižnice, ktoré obsahujú pokiaľ možno celý novinový materiál. Wurmovej sa podarilo zaradiť do *Soupisu* vyše 1650 novinových jednotiek, čo je iste úctyhodný počet. Pravda, pri jednotlivých jednotkách obmedzila bibliografické údaje iba na názov časopisu, na miesto vydávania, na dobu, kedy vychádzal, na údaje o periodicite a čo je pre bádateľov najdôležitejšie, uvádza aj, kde sa ten ktorý časopis alebo noviny nachádzajú, pričom pripojuje aj príslušné signatúry. Neuvádza už ďalšie údaje, ako napr. záznamy o redaktoroch, vydavateľoch, veľkosti, rozsahu a neuvádza ani stručnú charakteristiku obsahového zamerania a pod. K svojmu *Soupisu* pripojila Wurmová aj kratšiu úvodnú štúdiu, v ktorej informuje prehľadne o niektorých dôležitých udalostiach ovplyvňujúcich vydávanie novín v uvedenom období a prehľad doterajšieho bibliografického úsilia s celkovou charakteristikou. *Soupis* má aj menný register podľa miest vydávania a výberový vecný ukazovateľ.

Fr. Bokes

PROF. MUDR. VLADISLAV KRČTA, MED. DR. JIŘÍ PROCHÁSKA 1749—1820. ŽIVOT —DÍLO—DOBA. ČSAV, Praha 1956, 257 s.

Úlohou československej vedy v najnovšej dobe je aj postupné odkrývanie pokrokových tradícií v rôznych odvetviach vedy a sprístupnenie poznatkov zo života a diela ich nositeľov. Životopis významného lekára, anatóma a fyziológa Jiřího Prochásku, žijúceho v druhej polovici 18. stor. a v prvých desaťročiach 19. stor. je príspevkom k splneniu tejto úlohy. Autor životopisu prof. dr. Vl. Kruta zozbieral, nakoľko mu to bolo možné, dáta z Procháskovho života a spracoval ich s úzkostlivou starostlivosťou. Podrobne opísal Procháskove rodinné pomery, jeho detstvo, gymnaziálne štúdium v Znojme, filozofické v Olomouci a lekárske vo Viedni. Poukázal pritom všade na vtedajšie miestne spoločenské pomery a rozobral vtedajšiu školskú sústavu. Podal podrobnú charakteristiku prednášateľov a ich prednáškovej činnosti, najmä u profesorov viedenskej lekárskej fakulty. V ďalších kapitolách vykreslil Procháskov život po skončení štúdií vo Viedni, jeho pôsobenie na slávnej de Heanovej klinike vo Viedni a jeho odchod do Prahy, kde sa stal na základe svojich vynikajúcich schopností už v mladom veku profesorom anatómie na Karlovej univerzite. Podobne podrobne opisal pražské obdobie Procháskovho života a činnosti a doplnil ho vykreslením prostredia a charakteristikou doby. Autor oboznamuje čitateľa aj so založením a organizáciou Učenej spoločnosti, založenej v Prahe roku 1774, rozvojom a organizáciou vedeckej práce. Procháska sa stal členom Spoločnosti roku 1785 a mal na jej pôde aj niekoľko prednášok. Roku 1791 odišiel Procháska do Viedne za profesora vyššej anatómie a fyziológie, kde pôsobil až do svojej smrti roku 1820. Autor sledoval jeho život a prácu aj vo Viedni a podal celkový rozbor jeho vedeckej a publikačnej činnosti, jeho anatomickej techniky, opísal jeho anatomické zbierky a pripojil ku koncu aj úvahu o Procháskovej činnosti v odbore očného lekárstva a o jeho fyziologických prácach, ktorými obohatil vedu o mnoho nových poznatkov a náhľadov. K životopisu pripojil autor podrobnú bibliografiu Procháskových prác, samostatných spisov i časopiseckých článkov, uverejňovaných vo vtedajších rakúskych vedeckých časopisoch a zoznam použitých prameňov a literatúry. Cenný je menný register so životopisnými údajmi a stručnou charakteristikou. Množstvo fotografických príloh názorne doplňuje predstavu o živote tohto vynikajúceho vedca.

M. Bokesová

DR. EVA ROZSÍVALOVÁ, ŽIVOT A DÍLO J. E. PURKYNĚ, ČSAV, Praha 1956, strán 144.

Osobnosťou J. E. Purkyňu (1787—1868), vynikajúceho bádateľa v oblasti prírodných a teoretických lekárskych vied, ako aj významného účastníka národno-obrodenského hnutia českého v prvej polovici 19. stor. sa v poslednom čase zaoberali dve publikácie Československej akadémie vied. Roku 1955 vydala ČSAV za redakcie akademika B. Němca a prof. dr. O. Matouška súbor príspevkov o jeho živote a práci, pod názvom *Jan Evangelista Purkyně, badatel — národní buditel*, ktorý obsahuje rad stručných i obšírnejších článkov, zpráv a dokumentov, hovoriacich o jednotlivých obdobiach Purkyňovho života a o rôznych odvetviach jeho rozsiahlej bádateľskej a publikačnej činnosti. ČSAV v snahe sprístupniť poznatky o živote a diele J. E. Purkyňu vedca, vlastenca, buditeľa a bojovníka za práva

svojho národa najširšej verejnosti rozhodla sa vydať jeho populárny životopis, aby sa J. E. Purkyně svojou húževnatosťou a vytrvalosťou v práci, svojou skromnosťou, oddanosťou národu a ľudu a svojím neochvejným vlastenectvom stal príkladom dnešnej socialistickej mládeže (ako o tom hovorí v doslove Purkyňovho životopisu prof. Mil. Matoušek). Biologická sekcia ČSAV na konferencii venovanej zhodnoteniu osobnosti J. E. Purkyňu, konanej v júni 1953 v Libliciach, poverila spracovaním populárneho životopisu dr. Evu Rozsívalovú, pracovníčku Ústavu pro dějiny lékařství v Prahe. Autorke sa podarilo na základe už jestvujúcich životopisov o J. E. Purkyňovi, z ktorých prvý napísal Poliak Nowakovski už roku 1862, pomerne bohatej knižnej, najmä však časopiseckej literatúry a pramenného materiálu z archívu Karlovej univerzity, Literárneho archívu Národného múzea a Múzea J. E. Purkyňu vypracovať pútavý životopis vedca, v ktorom prístupnou a aj neodborníkom zrozumiteľnou formou podala aj rozbor Purkyňovej bádateľskej činnosti a jeho teoretických vedeckých prác. V šestnástich kapitolách, usporiadaných v časovom slede od destva až do úmrtia, vykreslila autorka Purkyňovo detstvo, študentské roky na gymnáziu v Mikulove, neskôr filozofické štúdium v Litomyšli, lekárske štúdium a dobu jeho asistentúry v Prahe. Rozviedla Purkyňovu učiteľskú a bádateľskú činnosť na univerzite vo Vratislavi, jeho návrat do Prahy, kam sa konečne po márnom predchádzajúcom úsilí dostal roku 1850 vo veku 63 rokov za profesora fyziológie na Karlovu univerzitu. Poukázala na jeho vedúcu úlohu v českom vedeckom, národnom i politickom živote. Purkyně sa popri svojej bádateľskej činnosti v odbore teoretických lekárskych vied, fyziológie, mikroskopickej anatómie, embryológie, histológie a náuke o bunke, kde urobil veľa nových objavov a poznaní, v jeho dobe nedocenených, a podal vysvetlenia z hľadiska pokrokovej vedy; popri svojej publikačnej činnosti (jeho prácam vyčítali súčasníci prílišnú stručnosť) a popri svojej učiteľskej práci (Purkyně mal vzorne vypracované univerzitné prednášky, ktoré mali vysokú úroveň a svojim poslucháčom a dizertantom sa pri ich práci svedomite venoval) sa J. E. Purkyně zaoberal aj organizovaním českého vedeckého a literárneho života.

Už počas svojich univerzitných štúdií v Prahe sa zapojil do českého obrodenského hnutia, pričinil sa spolu s bratmi Preslovcami o založenie prvého prírodovedného krúžku, založil vedecký časopis Krok, prišiel na myšlienku vytvorenia Českej matice. Po svojom návrate do Prahy pôsobil v Akademickom čitateľskom spolku, kde usporiadal prednášky, v prírodovedno-matematickej sekcii Kráľovskej českej spoločnosti náuk, ktorej členom bol už počas svojho pôsobenia vo Vratislavi. Z Purkyňovho podnetu začal vychádzať aj vedecký časopis Živa. Pracoval v Matici českej i v Národnom múzeu. Okrem toho sa zúčastňoval aj na osvetovej činnosti, mal záujem o ľudové a ženské vzdelanie. Spolupôsobil pri zakladaní niektorých spolkov, najmä Spolku českých lekárov a Sokola. Politického života sa zúčastnil aj ako poslanec v rokoch 1861—1867. Jeho vrcholnou túžbou bolo však vytvorenie národnej vedeckej akadémie, v ktorej sa mali sústrediť všetky vedecké snahy národa. Podal aj návrh na jej organizáciu. Purkyňov život a dielo zaradila autorka všade do spoločenského a kultúrneho rámca prostredia, v ktorom žil. Kniha svoju popularizačnú funkciu spĺňa aj tým, že autorka dbala na vysvetlenie spoločenských a hospodárskych javov a politického života, poukázala na ich zmeny v období 80 rokov, ba podala aj potrebné vysvetlenie školskej sústavy a univerzitného štúdia. V texte iba v ojedinelých prípadoch použila autorka odkaz na pramene alebo literatúru. Ich zoznam uviedla na konci knihy. Ku knihe vypracovala aj menný register. 17 fotografických príloh oboznamuje čitateľa s Purkyňovými portrétmi, s portrétmi jeho priateľov a spolupracovníkov a s prostredím, v ktorom pôsobil. Rozsívalovej prácu možno hodnotiť ako kladný prínos do českej biografickej spisby.

M. Bokesová

SBORNÍK VYSOKÉ ŠKOLY PEDAGOGICKÉ V OLOMOUCI, HISTORIE II (Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1955, str. 206 + 2 mapky).

Obsahom tohto druhého zväzku sborníka Historie sú články: Fr. Šutnar, *Česká obrozenecká společnost na prahu buržoasní francouzské revoluce*, D. Krandžalov, *O domnělých prabulharských pohraničních valech*, L. Hosák, *Kritické poznámky k moravské středověké analistice*, Zd. Kristen, *Neznámé — „zpadělané" — znění privilegia Přemysla Otakara I. pro klášter doksanský z roku 1226*, Vl. Kotek, *Příspěvek k nejstarším dějinám osídlení milevského okresu;* J. Holinková, *Pokus o restituci zeměpanského majetku na Moravě ve 14. století*, Ant. Roubic, *Čechové na kostnickém koncilu*, M. Trapl, *Klácelův naučný slovník z roku 1868*, J. Bieberle a Š. Bartošová, *Barikády v Rakousku roku 1934*, B. Vaňák, *Neúspěchy ve vyučování dějepisu na všeobecně vzdělávací škole, příčiny nezdarů a cesty*

k jejich odstranění; ďalej recenzie a zprávy: Fr. Kutnar, *Dějiny doby nejnovější* (učebnice), J. Bieberle, *Archivalische Forschungen zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung I.*, Rudolf Stuna, *O knize V. I. Prokofjeva, Atheismus ruských revolučních demokratů*, J. Navrátil, *Zpráva o činnosti Ústavu pro historickou vlastivědu VŠP*, J. Navrátil, *Diplomové práce na katedře historie VŠP.*

Hlavnou štúdiou je príspevok Kutnarov, *Česká obrozenecká společnost na prahu velké buržoasní revoluce francouzské* (str. 7—45), v ktorej sa autor v troch kapitolách (1. Spoločenská skladba; 2. Hospodárska skladba; 3. Kritika feudalizmu) usiluje o spoločenský a hospodársky rozbor situácie v predvečer francúzskej revolúcie 18. storočia. V podstate hľadá autor prvky revolučnej situácie, hoci tento pojem nikdy nepoužíva. Dochádza k názoru, že v našom prostredí na konci 18. stor. boli hospodárske, sociálne a ideologické podmienky pre kladný ohlas francúzskej revolúcie. Autor pracoval pritom výhradne na základe štatistického materiálu. Hoci treba súhlasiť s jeho tvrdením, že naša skepsa k tomuto materiálu nemôže ísť tak ďaleko, aby sme ho odmietli, predsa by sme sa azda na druhej strane nemali opierať iba o štatistický materiál, ale doplniť, podporiť a najmä overiť jeho údaje materiálom iného charakteru. Z drobnejších veci treba upozorniť na nesprávne použitie termínu „trieda proletariátu" pre koniec 18. stor. v našich krajinách a tak isto pojmu „veľká" francúzska revolúcia sa v dnešnej marxistickej literatúre nepoužíva. Celkový záver autorov bude nesporne správny, jednotlivosti však bude treba konfrontovať s širšou pramennou základňou. Materiálove je to štúdia bohatá a zaujímavá.

D. Krandžalov v článku *O domnělých prabulharských pohraničních valech* (str. 45—77) rozoberá kriticky doterajšie názory bulharskej historickej vedy a iných bádateľov — najmä českého pracovníka Karola Škorpila — na otázku existencie tzv. prabulharských pohraničných valov, prabulharský pôvod opevnení v Pliske, na otázku prevahy Prabulharov nad Slovanmi. Autor vyvracia tieto teórie ako vedecky nepodložené a končí pripomienkou, že je najvyšší čas prikročiť v Bulharsku k marxistickému riešeniu otázky vzniku bulharského štátu a etnogenézy bulharského národa.

Krátka stať L. Hosáka, *Kritické poznámky k moravské středoveké analistice* (str. 77—89) zoznamuje čitateľa s úsekom autorovej pripravovanej edičnej práce (spoločne s dr. Políšenským), s českým vydaním stredovekých moravských kroník. Je to prípravná kritická štúdia, zaoberajúca sa benediktínskou analistikou. Ide tu o osudy Análov hradištsko-opatovických, Análov třebíčských a Análov domnelo třebíčských.

Z. Kristen sa vo svojom príspevku zaoberá falšovaným znením privilégia Přemysla Otakara I. pre doksanský kláštor z roku 1226. Obe znenia privilégia sú od toho istého pisára a líšia sa od seba nerovnakým poradím pri výpočte kláštorných statkov. Autor dochádza k záveru, že falšovaním privilégia nesledoval autor — doksanský prepošt Ján — nijaké podvodné zámery, ale chcel, aby v privilégiu bol zachytený aj majetok kláštora, ktorý tento získal po roku 1226, aby bol práve zaistený kráľovskou listinou (z roku 1276).

Ďalšie tri štúdie (Vl. Kotka, J. Holínkovej a A. Rouhica) predstavujú materiálové príspevky tohto sborníka, zatiaľ nenáročné čo do riešenia problematiky spojenej s týmto materiálom, pravda, faktologicky cenné, ktoré aj svojím dielovým významom iste prispejú k celkovému riešeniu príslušných problémov.

Do tejto poslednej skupiny príspevkov sa dá zaradiť aj Traplova štúdia *Klácelův naučný slovník z roku 1868* (str. 137—147). Ani ona nevybočuje ani svojimi závermi z rámca dosť úzkej problematiky. Rozborom podobného diela, ako bol Klácelov slovník, mohla by vzniknúť štúdia oveľa obsiahlejšia a najmä prepracovanejšia, utriedenejšia, čo sa nedá bez výhrad povedať o tomto článku. Autor tu podáva iba letmý pohľad na Klácelovo dielo a často sa zdá, že azda vyberá heslá z Klácelovho slovníka akoby náhodou, nesystematicky, bez ohľadu na ich vnútornú súvislosť a význam. Touto malou ucelenosťou a na príklade iba jedného Klácelovho diela autor nepresvedčil a nemohol presvedčiť, že Klácel „došiel na hranicu vedeckého socializmu" (str. 145).

Autori J. Bieberle a Š. Bartošová sa usilujú vo svojej štúdii *Barikády v Rakousku 1934* (str. 147—171) o „rekonštruovanie bojov rakúskeho proletariátu" vo februári 1934 a o „zhodnotenie ozbrojeného povstania na základe nového materiálu" (str. 147). Možno povedať, že autori sa s obidvoma úlohami vyrovnali dosť úspešne, pokiaľ, pravda, takú rozsiahlu problematiku bolo možné vtesnať do náplne 23 strán a pokiaľ to dovoľovala znalosť pramenného materiálu, ktorý je obmedzený iba na pramene vydané a teda jedíne ľahko dosiahnuteľné. Pre priblíženie celej problematiky k našej vnútornej tematike by bolo potrebné, keby sa autori v ďalšej štúdii sústredili na opísanie ohlasu rakúskych udalostí z roku 1934 na pôde našich krajín, v prostredí českého a slovenského národa.

Posledný príspevok *Neúspěchy ve vyučování dějepisu* ... (str. 171—181) je z pera učiteľa z praxe B. Vaňáka.

Sborník pokračuje potom oddielom Recenzie a zprávy. Treba povedať, že recenzenti sa pokúsili podať čo najplastickejší obraz recenzovaných kníh; jednako by bolo azda vhodnejšie — pokiaľ ide o výber kníh — zamerať sa viacej na našu produkciu a rozšíriť tento oddiel sborníka aj za cenu stručnejších recenzií.

Čitatelia mali už možnosť prečítať si dva zväzky Sborníka VŠP — Historie a tu sa prirodzene núka v prvom rade ich porovnanie. Ak prvému zväzku bolo možné vyčítať mnohé aj závažné nedostatky, potom sa tento druhý zväzok javí pri celkovom hodnotení rozhodne v lepšom svetle. Obsahuje články, ktoré sa už odpútali iba od materiálových rozborov a pristúpili k riešeniu danej problematiky, vyplývajúcej z tohto materiálu, a konečne aj tie články, ktoré zostali iba faktografické, prinášajú pramenný materiál závažnejšej povahy, ako to bolo v Histórii I. Preto iste so záujmom sa čaká ďalší zväzok Sborníka VŠP v Olomouci — Historie III.

Zd. Konečný

FRANTIŠEK MARTIN PELCL, PAMĚTI. Z nemeckého originálu preložil, vysvetlivkami, doslovom a registrom opatril Jan Pán. Predslov napísal Jiří Černý. Vydalo SNKLHU v edícii Paměti, korespondence, dokumenty, zv. 5. Praha 1956. Kčs 15.50.

Jednou z dôležitých súčastí pramenného materiálu pre historikov a literárnych historikov, ktorí sa zaoberajú problematikou počiatkov tzv. českého národného obrodenia, sú pamäti a denníky súčasníkov. Spravidla prinášajú autentický opis významných udalostí národnopolitických, informujú nás o živote vtedajšej spoločnosti a umožňujú nám, aby sme sa aj bližšie zoznámili s problémami, ktoré boli stredom pozornosti našich buditeľov. Pre počiatočné obdobie českého národného obrodenia nemáme veľa podobných prameňov a ešte menej ich bolo uverejnených. Medzi najznámejšie a často používané patria napr. pamäti F. J. Vaváka, F. Vl. Heka, zápisky Jana Jeníka z Bratřic ap. Tieto sa teraz doplnili vydaním českého prekladu zápiskov popredného českého historika, vlastenca a významného člena Českej učenej spoločnosti Františka Martina Pelcla, zachovaných v rukopise v archive v Pátku nad Ohří pod názvom *Böhmische Chronik unter der Regierung des röhmischen Kaisers und Königs von Böhmen Josephus II.* Vydanie Pelclových *Paměti* v českom preklade nie je prvou edíciou tohto prameňa. V neúplnom rozsahu ich vytlačil už roku 1904 K. V. Adámek v Časopise Matice moravskej a ich prvý úplný preklad vydal roku 1931 J. Pán,[1] ktorý pripravil aj toto nové vydanie v novom preklade s obsiahlymi vysvetlivkami a registrom. Vhodný predslov upozorňujúci nielen na význam Pelclových *Paměti*, ale pokúšajúci sa aj načrtnúť hlavné črty jeho spoločenských názorov, napísal pre nové vydanie Jiří Černý. Nové vydanie nie je kritická edícia, určená iba pre potreby vedeckej práce, ale viac-menej populárna, prístupná aj širšiemu okruhu čitateľov, ktorí sa bližšie zaujímajú o naše národné dejiny a spoločenský život v minulosti.

Paměti F. M. Pelcla nie sú vlastne pamäťami v pravom slova zmysle, t. j. spomienkami na určité životné a spoločenské udalosti, ktoré sa zachytili až po určitom odstupe rokov. Sú to skôr Pelclove bezprostredné denníkové záznamy, v ktorých zaznamenal udalosti významného obdobia vlády Jozefa II. (1780 — 1790). Pre Pelcla mali byť tieto zápisky pravdepodobne prípravným materiálom pre pokračovanie v jeho *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen* z roku 1774. Toto viditeľne ovplyvnilo aj ich charakter. Pelcl vôbec nepísal o svojich životných osudoch, ale zaznamenával iba tie udalosti, ktoré mali význam pre život českej spoločnosti osemdesiatych rokov 18. stor. a často aj pre celú monarchiu. Okrem toho sú Pelclove *Paměti* dôležitým prameňom aj pre poznanie jeho osobnosti. Pelcl nezaznamenával iba suché fakty, ale vo väčšine prípadov sa usiloval udalosti aj hodnotiť. A pretože zápisky neboli určené na uverejnenie,[2] písal ich autor otvorene a často až smelo. Preto umožňujú tieto *Paměti* zvlášť dobre študovať aj Pelclove spoločenské názory. V tom je ich ďalšia cena ako historického prameňa.

Hoci Pelclove hodnotenia rozličných udalostí za významnej vlády Jozefa II. majú celý rad osobitných čŕt a myšlienok, napokon vyjadrujú v podstate mienku tej spoločenskej

---

[1] F. M. Pelcl, *Paměti*. Z roudnického rukopisu upravil a vydal J. Pán. Praha 1931.

[2] „Tento zápisník se nedostane jako knihy tištěné do rukou censorových, a proto může obsahovat pravdu a vylíčit a potomkům zachovati každou věc tak, jak jest." F. M. Pelcl, *Paměti*, vyd. roku 1956, 31.

triedy, ktorej Pelcl ako príslušník obrodenskej inteligencie slúžil a ktorá ho aj živila. Pelclovo pôsobenie ako vychovávateľa u Šternberkov a neskoršie ako hofmajstra a vychovávateľa u Nosticov bolo spojené so životom a záujmami osvieteneckej časti českej krajinskej šľachty. Život v tejto vzdelanej šľachtickej spoločnosti, ktorej príslušníci si síce už na jednej strane uvedomovali potrebu niektorých spoločenských reforiem rozkladajúceho sa feudálneho zriadenia, na druhej strane však pod pláštikom „vlastenectva" chránili svoje základné feudálne privilégiá a mocenské pozície v Českom kráľovstve, ovplyvnil aj Pelclov postoj k reformnému obdobiu vlády Jozefa II. Jasne to dokazujú aj jeho zápisky. V nich sa zvlášť prejavuje zrejmý rozpor v hodnotení počiatočného a konečného obdobia vlády Jozefa II. Pelcl uvítal nástup Jozefa II. na habsburský trón a dúfal, že bude vládnuť lepšie ako jeho matka Mária Terézia, pre ktorú nemal kladné hodnotenie. Zvlášť jej vytýkal zasahovanie do šľachtických privilégií podporou návrhov Blancových a Raabových.[3] Na druhej strane bol Pelcl, pravda, osvietenec, ktorý si uvedomoval nevyhnutnosť určitých spoločenských reforiem. Očakával však, že ich nový panovník bude uskutočňovať tak, aby nepoškodzovali práva a záujmy tej šľachtickej spoločnosti, v ktorej žil. Jeho ideálom bol panovník typu Karla IV.[4] Zo začiatku zaznamenával so zrejmými sympatiami reformné činy Jozefovej vlády, najmä tie, ktoré prispievali k likvidácii tmárstva a povier, uvoľňovali cestu novým myšlienkam a rozvoju vedy. Priaznivo komentoval tolerančný patent, rušenie kláštorov, mníšskych rádov a najmä uvoľnenie cenzúry. Zrušenie nevoľníctva zaznamenal však iba niekoľkými stručnými vetami. Vyzdvihol aj význam Jozefovej vlády pre český národ. Pelclove súkromné zápisky a komentáre k nim mali v tomto čase veľa spoločného s českou jozefínskou popularizačnou literatúrou, najmä Krameriovými prácami. Toto až zhruba do roku 1787. Potom Pelcl svoje názory až nápadne rýchlo zmenil. Nové jozefínske reformy, najmä pokus o daňovú a urbariálnu reformu, stále viacej zasahovali do šľachtických privilégií. Vojna s Turkami zaťažila nielen poddaných, ale aj šľachtu novými daňami. Proti Jozefovej vláde rástla opozícia nielen reakčnej časti šľachty, ale aj šľachtických osvietencov, medzi ktorými Pelcl žil a pracoval. Toto ukazujú aj jeho zápisky. Od prvých narážok a vtipov dochádza Pelcl až k prikremu odsúdeniu vlády Jozefa II. Vytýka mu najmä nešetrnosť k stavovským „slobodám". Rovnako ako väčšinu jeho šľachtických živiteľov nezaujímalo ani Pelcla to, čo jozefínske reformy znamenali pre život ľudových más. Vo svojich zápiskoch venoval životu českého ľudu iba nepatrnú pozornosť. Pelcl sa vo svojich náhľadoch rozišiel s väčšinou českej obrodenskej inteligencie, pre ktorú jozefínske osvietenstvo aj v deväťdesiatych rokoch 18. stor. zostávalo priamo politickým programom.[5]

Pelclove *Paměti* umožňujú poznať, pravda, ešte mnoho iného. Dokresľujú nám a bližšie objasňujú niektoré už známe fakty a udalosti. Zoznamujú nás napr. s postojom a akciami českej krajinskej šľachty proti jozefínskej vláde, podávajú charakteristiky rozličných osobností verejného života v Čechách (hoci ich treba brať s rezervou, pretože tu hrali úlohu Pelclove sympatie), prinášajú podrobné údaje o počte zrušených kláštorov a reholí,[6] umožňujú poznať aj Pelclove názory na vtedajšie školstvo[7] atď. Pomerne málo pozornosti venoval Pelcl rozvíjajúcemu sa českému národnému životu v Prahe. To je iba stručné opísanie obsahu Pelclových *Pamětí*, ktoré majú pre nás význam historického prameňa a iba heslovitý náčrt jeho postoja k významným udalostiam jozefínskeho obdobia v Čechách.

Na záver iba niekoľko poznámok k novej edícii. Proti prvému vydaniu Pelclových *Pamětí* roku 1931 je nové vydanie dokonalejšie a oveľa lepšie vystrojené. Treba však vziať do úvahy, či by nebolo užitočnejšie pre historickú prácu, keby vedľa českého prekladu bol vytlačený aj autentický nemecký text, tak ako sa tento spôsob celkom úspešne uplatnil už v niektorých starších edíciách.[8] Napokon ani popularizačné poslanie edície by tým nemuselo byť narušené. Obsiahlej poznámkovej časti edície, ktorá zaberá skoro rovnaký počet strán ako vlastný text, osožilo by dôkladnejšie prepracovanie a úmernosť. Autori (poznámkovú časť vypracoval vydavateľ s pomocou J. Křesálkovej) na niektorých miestach

---

[3] Tamže, 34—35.

[4] „Přijď, panovníku, přebývej u nás, buď druhým Karlem IV.! Budeme Tě zrovna tak zbožňovati, jako naši předkové zbožňovali a milovali Karla IV." Tamže, 31.

[5] Dokazujú to početné spisky a brožúrky písané ako nekrológy pri smrti Jozefa II. českými osvietencami; v neskorších rokoch potom časté spomienky v českých novinách a knižkách na roky Jozefovej vlády.

[6] F. M. Pelcl, vyd. 1956, 64—65.

[7] Tamže, 78—79.

[8] Iba náhodne pripomínam Weingartovu edíciu Kollárových *Rozpráv o slovanskej vzájomnosti* z roku 1929.

iba doplňujú údaje *Paměti*, inde zasa obsiahlejšie vysvetľujú aj také udalosti, ktoré sú aj bežnému čitateľovi známe z každej školskej učebnice dejepisu. Predhovor J. Černého prináša niektoré nové postrehy a hodnotenia, najmä čo sa týka triedneho zaradenia F. M. Pelcla a objasnenia jeho svetonázoru. Tu by bolo hádam bývalo osožné aj porovnanie jeho názorov s názormi ostatných českých buditeľov-osvietencov, ktorí neboli takí závislí od šľachtického prostredia. Cez tieto nedostatky možno Panovu edíciu *Paměti* F. M. Pelcla uvítať nielen ako pomôcku pre historikov, literárnych historikov a učiteľov, ale aj ako knihu, ktorá čitateľovi nehistorikovi umožní získať nové poznatky z tohto významného obdobia českých národných dejín.

J. Novotný

JAN KOLLÁR, PRÓZY. Vydalo Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění ako druhý zväzok Vybraných spisov Jána Kollára v edícii Knihovna klasiků. Na vydanie pripravil, edičnú poznámku a vysvetlivky napísal F. R. Tichý, doslov napísal Karol Rosenbaum. Praha 1956, strán 687(10) a 16 fotograf. reprodukcií.

Sté výročie smrti Jána Kollára pred štyrmi rokmi mohlo a do istej miery aj bolo príležitosťou, aby si naša literárna veda a nielen ona, ale aj naši historici všimli z nového aspektu, aký podmieňuje naša súčasná spoločenská situácia, život a dielo Jána Kollára, tvorcu myšlienky slovanskej vzájomnosti. Zo slovenskej strany prispeli sme k rozmnoženiu kollárovskej literatúry slovenským vydaním *Pamětí z mladších rokov života* zásluhou Karola Goláňa, ale len s krátkym úvodom dr. J. Bakoša a doslovom K. Goláňa, ktorý vypracoval aj vysvetlivky so zoznamom osobných mien, vyskytujúcich sa v *Pamätiach*. Toto vydanie bolo spestrené aj sériou obrázkových príloh. Dôležitým podujatím bolo potom vydanie Kollárových *Národných zpiewaniek* s príslušným edičným aparátom, ďalej nový preklad Kollárovej *Rozpravy o slovanskej vzájomnosti* a obsiahla *Bibliografia* Jána Kollára zostavená dr. J. V. Ormisom, okrem ďalších, menších jubilejných príležitostných publikácií. Celkove možno povedať, že pokiaľ ide o publikovanie diela Jána Kollára, sa za daných okolností urobilo dosť.

Edícia Kollárových próz od Fr. R. Tichého je ďalším prínosom, ktorý treba vítať, lebo prispeje k tomu, aby sa Kollárovo nebásnické dielo dostalo do širších vrstiev. Známy bádateľ v oblasti česko-slovenských a československo-slovanských stykov Fr. R. Tichý zaradil do svojej obsiahlej edície *Próz Jána Kollára* na prvom mieste po zásluhe a čo do významu jeho najcennejšiu prozaickú prácu *Paměti z mladších let života*, ktoré vznikli z podnetu poľského slavistu A. Rościszewského v rokoch 1836—1842. Keďže nejestvuje celý originálny rukopis *Pamětí*, ale len torzo, vydavateľ použil okrem rukopisu Kollárovho aj odpis obsahujúci celé *Paměti* z pera neznámeho opisovača, čím sa priblížilo nové vydanie oproti vydaniu V. Zeleného z roku 1862, čo najviac k originálu. Ďalej boli do edície zaradené *Předmluva k Písním* z prvého zväzku *Písní lidu slovenského v Uhřích*, *Dobré vlastnosti národa slovanského* vydané roku 1822 (Fr. Tichý použil však neskorší text z roku 1831), *O literárnej vzájemnosti* (použitý text z pôvodného vydania v Hronke). Z Kollárových *Kázní* pretláča Tichý okrem spomínanej kázne Dobré vlastnosti niekoľko (5) ukážok z druhého dielu *Kázní*, ktoré vyšli pod názvom *Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči z roku 1844*. Napokon sú publikované oba cestopisy Jána Kollára do Talianska, a to *Cestopis do horní Italie* a *Druhá cesta do Vlach*, ktoré sú známe aj zo starších vydaní. Vydavateľ nezaradil do svojho súboru próz žiadnu ukážku z ostatnej Kollárovej prozaickej tvorby, čo možno celkove schváliť, aj keď na druhej strane tým celkový obraz Kollárovho diela postráda na úplnosti. Vydanie výberu Kollárových próz pripravil editor podľa edičných pravidiel schválených ČSAV, pričom doplnil edičné poznámky ďalšími vysvetľujúcimi poznámkami, ktoré však mohli byť podrobnejšie a výstižnejšie, ako aj vecne a obsahove primeranejšie. Slovník na konci knihy vysvetľuje niektoré dnes už málo používané alebo pre české obecenstvo neznáme slová, ktorých majú Kollárove texty hojne. V krátkom Doslove podáva K. Rosenbaum niekoľko charakteristických pripomienok k publikovaným textom. Vysvetľuje, prečo sa básnik Ján Kollár po definitívnom vydaní *Slávy dcery* venoval skoro výhradne len próze, pričom v nej použil veľmi často básnické výrazy. Rosenbaum sa usiluje vystihnúť základné črty a význam jednotlivých prozaických Kollárových prác konštatujúc, že toto dielo je ideove rozsiahle a bohaté a preniknuté tými istými ideálmi ako dielo básnické a pritom je aj dokladom Kollárovho snaženia a hľadania správnej cesty k národnej slobode Čechov a Slovákov i k slobode celého ľudstva.

Fr. Bokes

EMILIO SERENI, VÝVOJ KAPITALISMU NA ITALSKÉ VESNICI 1860—1900. SNPL. 1956, strán 240.

Práca talianskeho pokrokového historika-ekonóma, ktorá sa dostala na náš knižný trh v českom preklade, obohatí nás nielen o poznanie niektorých základných problémov vývinu Talianska po jeho zjednotení, ale je v mnohom poučná aj pre výskum našich dejín. Práca v prvom rade ukazuje hlboké súvislosti biedy a zaostalosti roľníckeho obyvateľstva v období vývoja kapitalizmu v Taliansku s nedôsledným likvidovaním feudalizmu. Táto súvislosť bola veľmi zjavná aj v krajinách bývalej Habsburskej monarchie.

Pri porovnaní titulu knihy a jej obsahu treba konštatovať, že práca z obsahovej stránky v niečom presahuje rámec problematiky vymedzenej v titule, v niečom ho zasa zužuje. V prvom rade sa toto pociťuje v prvých dvoch kapitolách, v ktorých hovorí autor o vytváraní národného trhu a o politike vládnúcich tried v období po zjednotení Talianska.

Autor vychádzajúc z Lenina správne venuje pozornosť vzniku a rozvoju národného trhu, rozvoju kapitalistickej tovarovej výroby, ako aj jej vplyvu na vývoj poľnohospodárstva. Tak isto považujeme za správne a nevyhnutné pre pochopenie vývoja pomerov talianskeho roľníctva rozobrať úlohu národnej buržoázie pri zjednocovaní Talianska a pri upevňovaní štátnej moci a tried, o ktoré sa opierala. V tomto smere prináša práca nielen pre pochopenie vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve, ale vôbec pre poznanie vývoja zjednoteného Talianska veľa zaujímavých údajov i nových hodnotení. Čitateľ v týchto kapitolách dostane plastický obraz o zložitom procese zjednocovania národného talianskeho štátu najmä po stránke hospodárskej. Ide tu o otázky odstraňovania zovnútorných colných priehrad, rozvoja komunikácií, stavieb železníc. Autor si tu tiež všíma, aké malo dôsledky toto zjednocovanie a vytváranie národného trhu, ako aj samostatný vývoj kapitalizmu, najmä v priemysle na rozklad patriarchálneho života roľníctva, akú daň muselo platiť talianske roľníctvo novému spoločenskému poriadku a pod. Ďalej sa tu osvetľujú aj príčiny zachovania systému feudálnych latifundií, zhovievavej politiky talianskej buržoázie voči feudálnym vládnúcim triedam a ich vlastníctvu, čo vtlačilo pečať zaostalosti celému vývinu talianských pomerov a najmä vývinu poľnohospodárstva a postaveniu roľníctva po zjednotení Talianska.

Čo však nenájdeme ani v týchto ani v nasledujúcich kapitolách práce, je aspoň stručný rozbor otázok a foriem zrušenia poddanstva, poddanských vzťahov v Taliansku. Chybuje nám to v práci tým viac, že jednotlivé oblasti Talianska pred jeho zjednotením sa vyvíjali rôzne. Na dôsledky toho ukazuje aj práca a aspoň stručným osvetlením týchto otázok by sme omnoho ľahšie a jasnejšie pochopili zložité problémy feudálnych prežitkov. Náš čitateľ (myslím aj taliansky), nemá takto jasnú predstavu o tom, či prenájom z polovice zemepanských pozemkov roľníkom bol starou feudálnou formou získavania pozemkovej renty alebo prechodným zjavom a pod.

Ďalšie kapitoly knihy nám podávajú plastický rozbor základných otázok vývoja agrárnych pomerov v jednotlivých oblastiach Talianska. Autor tu v prvom rade ukázal, že zjednotenie Talianska neprinieslo vyriešenie agrárnej otázky. Naopak, kompromis buržoázie a šľachty na jednej strane konzervoval pozemkové vlastníctvo feudálov, na druhej strane to zase umožnilo buržoázii získať značné pozemkové vlastníctvo, najmä z predaja štátnej, cirkevnej a obecnej pôdy. Roľníctvu sa z tejto pôdy dostali len odrobinky.

Kapitalizmus v poľnohospodárstve v Taliansku sa takto vyvíjal na základni feudálneho rozdelenia pôdy. Nadvláda bývalých feudálnych latifundií dominovala najmä na Sicílii a v južných a stredných oblastiach polostrova, kým v severných oblastiach Talianska zaberalo čoraz väčšie pozície buržoázne pozemkové vlastníctvo. Toto, ako na to poukazuje autor, určilo do značnej miery rozdielny ekonomický vývoj týchto oblastí. Na juhu a ostrovoch, najmä na Sicílii, zachovali sa silné feudálne prežitky s polofeudálnymi výrobnými metódami hospodárenia a vykorisťovania roľníctva. Naproti tomu na severe vývoj kapitalizmu v poľnohospodárstve bol rýchlejší. V celom Taliansku však silne prevládal v poľnohospodárskej výrobe tzv. polovičiarsky systém, t. j. obrábanie pôdy vlastníka roľníkom za polovicu výťažku. V práci síce autor neukázal, aké množstvo pôdy vlastnilo roľníctvo, ale tak sa zdá, že väčšina roľníctva nemalo žiadne alebo len nepatrné pozemky. Preto bolo nútené zotrvávať pri polofeudálnom systéme prenájmov na polovicu a závislosti na pozemkových vlastníkoch. Autor ukazuje, že práve zachovanie systému prenájmov na polovicu bolo najväčšou prekážkou rýchlejšieho rozvoja kapitalizmu v poľnohospodárstve, resp. ukázal zvláštnosti talianskej cesty tohto vývoja. Zaostalé výrobné nástroje drobného árendátora-roľníka, primitívne spôsoby obrábania pôdy, závislosť roľníka na vlastníkovi, jeho bieda atď., to všetko hamovalo pokrok vo vývoji poľnohospodárstva.

Kapitalizmus si však, aj keď pomaly, razil cestu aj v talianskom poľnohospodárstve. Roz-

voj vnútorného a zahraničného trhu, špecializácia poľnohospodárskej produkcie, melioriačné práce, mechanizácia, rozširovanie úveru atď., to všetko, ako autor v práci ukazuje, boli určujúci činitelia, ktorí navodzovali vážne zmeny v štruktúre talianskeho poľnohospodárstva. Aj talianske poľnohospodárstvo si čoraz viac podmaňovala kapitalistická tovarová výroba a jej dôsledky sa prejavili v rýchlej pauperizácii roľníctva, v narastaní námezdnej práce a v zmenách v polovičiarskom systéme. Autor tu prenikavo osvetlil príčiny relatívnej preľudnenosti talianskeho vidieka na sklonku 19. storočia, ako aj príčiny masového vysťahovalectva. Vidí ich práve v svojrázných podmienkach vývoja kapitalizmu v talianskom poľnohospodárstve, v zachovaní feudálnej sústavy veľkostatkov, v odtrhovaní roľníkov-výrobcov od pôdy, ktorí sa stali obeťou tejto tŕnistej cesty vývoja kapitalizmu ovplyvnenej silnými zvyškami feudalizmu.

Autor si so skúmaním situácie a útlaku roľníctva všíma v práci aj narastanie triedneho boja na talianskej dedine a ukazuje, že proletarizované roľníctvo a najmä poľnohospodársky proletariát vytvoril masového spojenca talianskej robotníckej triede.

Práca E. Sereniho prirodzene nevyčerpáva všetky zložité otázky vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve ani čo do šírky, ani čo do hĺbky. To mu nedovolil ani materiál, či už knižný, štatistický alebo novinový, ktorý mal autor k dispozícii. Vedel však z tohto materiálu pomocou marxistickej metódy urobiť dobrú syntézu základných problémov zložitého vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve a ešte viac určiť jeho dosah na postavenie talianskeho roľníctva.

J. Mésároš